

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

9
2023

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Elektron nashr. 464 sahifa, 30-sentyabr, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari

Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar, fan, ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va sport masalalari bo'yicha maslahatchisi o'rinbosari

Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari

Sharipov Qo'ng'irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori

Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dots., O'zR Tabiat resurslari vaziri o'rinbosari

Djumaniyazov Maqsud Allanazarovich, Qoraqalpog'iston Respublikasi Tabiat resurslari qo'mitasi raisi

Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati

Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i

Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor

Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori

Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori

Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori

Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrası professori

Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori

Aliyev Bekdavlát Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti

Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi

Kamilova Iroda Xusniddinova, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU Ilmiy tadqiqotlar va

innovatsiyalar departamenti rahbari

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU huzuridagi Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq Markazi xorijiy hamkorlik bo'yicha mutaxassis

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Imomqulov To'liq Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
O'zR Tabiat resurslari vazirligi,
O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot"
jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Ichki turizmni rivojlanlantirishda davlatning o'rne.....	7
Dehqonov Burxon Rustamovich , tayanch doktorant	
Qishloq xo'jaligida sug'orish tizimlari boshqaruvini rivojlantirish yo'llari	11
Mirjamilova Hulkar Nurali qizi , assistent	
Yangi O'zbekiston sharoitida o'simliklar karantini tizimi faoliyatini takomillashtirish va iqtisodiy samaradorligini oshirish	15
Alimov Murodkosim Achilovich , mustaqil izlanuvchi	
"Yashil iqtisodiyot" da energetika sohasini investitsion holatining statistik tahlili	20
Umarov Faxriddin Umar o'g'li , katta o'qituvchi	
Yoqilg'i-energetika korxonalari moliyaviy barqarorligini ta'minlashda investitsion faoliyatning ahamiyati	26
Ergashev Muhibbek Aslam o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
Tog'li hududlarda turizm biznesining rivojlanishi	31
Abdovakil Alimov Komil o'g'li , tayanch doktorant	
Ta'lim turizmining nazariy asoslari va O'zbekistondagi tendensiyalari.....	38
Maxmudova Nodira O'ktamovna , tayanch doktorant	
Turizmga innovatsion texnologiyalarni joriy qilish shart sharoitlari	43
Po'latov Ma'murjon Murodjon o'g'li , tayanch doktorant	
Mintaqaviy investitsion loyihalarning jozibadorligi tahlillari masalalari	46
Davlyatshayev Akmal Ashurmamatovich , dotsent, i. f. n.	
Yashil iqtisodiyotning tijorat banklaridagi ahamiyati va ularning raqamlashuvi	51
Maxmudova Muxlisa Qodirjon qizi , dotsent, PhD	
Turizmni rivojlantirishda "Tourism 4.0" konsepsiyasini joriy etish masalalari	57
Yuldasheva Dilnoza Ulug'bekovna , mustaqil tadqiqotchi	
Davlat tomonidan qishloq xo'jaligini moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish	62
Ollokulova Feruza Mansurovna , PhD; Jabborov Jahongir Abdovohid o'g'li , magistrant	
Перспективные направления "Зелёной химии" для Республики Узбекистан.....	66
Султанходжаев Бахтиёр Забихуллович	
O'zbekistonda transport va logistika sohasini rivojlantirish strategiyasi	73
Usmonov Botir , magistr	
Hududlarda investitsion faollikni oshirishga qaratilgan mexanizmni takomillashtirish	78
Sunatullayeva Shaxnoza Xurshid qizi , tayanch doktorant	
Qurilish tarmoqlarida boshqaruv faoliyatining iqtisodiy ko'rsatkichlari tahlili.....	82
Mirsodiqov Abdulla Tursunaliyevich , PhD	
Connection between interest rate on loans, cash flow and turnover of funds	87
Sharbat Abdullaeva , Professor; Sardor Abdullaev , the applicant	
Econometric Analysis of the Impact of IPO on the Market Capitalization of Companies	92
Shakhzod Saydullaev , PhD.	
Davlat xaridlarini takomillashtirishda byudjet mablag'laridan samarali foydalanishning mohiyati va zarurligi	101
Raximjonov Kamronbek Ilxomjon o'g'li , mustaqil tadqiqotchi	
O'zbekistonda to'lov tizimining raqamli transformatsiyasining o'ziga xos xususiyatlari.....	105
Otamurodov Shavkat Nusratillayevich , i. f. d. (DSc); Eshqulova Nasiba Normo'minovna , o'qituvchi	
Tijorat banki xizmatlarida ta'lim kreditining o'rne va uni takomillashtirish masalalari.....	110
Eldor Uskanov , mustaqil tadqiqotchi	
Korxonaning strategik boshqaruvini takomillashtirish	114
Maxmudov Nosir Maxmudovich , professor; Elmurodov Faxriddin Farxodovich , magistratura tinglovchisi	

Respublikada kichik biznesni moliya-kredit mexanizmlari orqali qo'llab-quvvatlash masalalari.....	120
Ergashev Otamurod Toshtemirovich, PhD	
Mulk iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda muammo va yechimlar.....	125
Ermatov Musojalil Komilovich, kafedra dotsenti v. b.; Abdunazarov Oybek Abdumutalibovich, katta o'qituvchi	
Using intelligent and decision support systems for developing University Curriculum: semi-automated need analysis approach.....	132
Abduraxmanov Zafar Batirovich; Ikromov Sayidolim Ismoilovich	
Challenges of Developing a Competitive Environment in the Context of Economic Liberalization.....	138
Akobirova Nodira Najmiddin qizi, asisstant	
Topical Issues of the Development of Recreational-Tourist and Military-Recreational Activities.....	141
Alimova Guzal Alisherovna, PhD in economics, docent	
Kreditlash jarayonlarida xulq-atvor iqtisodiyoti omilini joriy etish istiqbollari.....	146
Jo'rayeva Sevara Zakirovna, mustaqil izlanuvchi (PhD)	
Portfelli xorijiy investitsiyalarning milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi roli	152
Kamilova Iroda Xusniddinovna, PhD	
Exploring the Ethical Dimensions of Artificial Intelligence in Advancing Human Rights and Sustainability	156
Matkarimova Gulchekhra Abdusamatovna, Professor	
Tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlashning nazariy asoslari.....	163
Maxmudov Rahimjon Xamid o'g'li, mustaqil izlanuvchi	
Barqaror iqtisodiy o'sishga yalpi talab va yalpi taklif omillarining ta'siri.....	170
Nabiyev Ulug'bek Mirodiljon o'g'li, tayanch doktorant	
The potential advantages of implementing the Total Quality Education Management (TQEM) concept	175
Otakulov Makhamadjon, PhD	
Kichik yashil biznesni yanada rivojlantirish imkoniyatlari.....	181
Raximova Kizlarxon Ne'matjon qizi	
Jamg'armalar investitsiyalar manbasi sifatida.....	185
Sadikova Ra'no Abdullayevna, i. f. n., dots.	
Davlat moliyasining moddiy asosini oshirish orqali iqtisodiy o'sishga erishish	188
Shamsiyev Shuxrat Sayfutdin o'g'li, mustaqil izlanuvchi	
Aholi turmush darajasini oshirishda ijtimoiy himoyaning o'rni	191
Sherjonov Sherjon Alijan o'g'li, mustaqil izlanuvchi	
Xo'jalik yurituvchi subyektlar to'lov qobiliyatini aniqlashning nazariy-uslubiy masalalari.....	196
Adashaliyev Baxtiyorjon Valisher o'g'li, dekan o'rinbosari	
Kichik sanoat zonalari faoliyatini samarali boshqarish tamoyillari	203
Shodmonqulov Kamoliddin Murodillayevich, dotsent; Adilbekov Allayar Anvarbekovich, magistrant	
Aholini ijtimoiy himoya qilishda pensiya va ijtimoiy nafaqalarning o'rni.....	206
Aliyev Ma'ruf Komiljon o'g'li, mustaqil izlanuvchisi	
Использование методов управления для повышения эффективности производства на предприятиях.....	212
Алиева Надирахон Абдумаликовна, PhD. доц.; Тлеумуратова Мадинабону Дилмурат кизи, ст. 3-курса	
Korxonalar moliyaviy barqarorligini ta'minlash mexanizmini takomillashtirish.....	217
Z. G. Allaberganov, kafedra dotsenti	
Davlat fiskal (byudjet-soliq) siyosatining aholi bandligiga ta'siri va uni takomillashtirish.....	222
Asatullayev Xurshid Sunatullayevich, i. f. n., professor	
O'zbekistonda iqtisodiyot tarmoqlariga raqamli iqtisodiyotni shakllantirish omillari.....	228
Axmedova Yulduz Sunatullayevna, kafedra o'qituvchisi	
Moliyaviy risklarni baholash usullari, boshqaruvdagi yondashuvlari	232
Baymuratova Gulirayxon Tursunbayevna, kafedra dotsenti	

Sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda biznes jarayonlarini boshqarish	236
Baxriyev Dilshod Rizvonkulovich , mustaqil izlanuvchi	
Tijorat banklarida investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning ekonometrik modellashtrish ko'rsatkichlari	242
Berdiyev Akram O'ktamovich , mustaqil izlanuvchi	
Innovatsion muhitni shakllanishi va rivojlanishida investitsiyaning zarurligi	253
Bobobekov Ergash Abdumalikovich	
Meva-sabzavotchilik klasterlarida yashil moliyalashtirishning nazariy asoslari va xususiyatlari	258
Botirov Erkinjon Xayitovich , kafedra dotsenti	
O'zbekiston Respublikasida xorijiy investitsiyalarni jalb etish orqali investitsion salohiyatni oshirish	263
G'aybullayev Odil Baxtiyarovich , kafedra dotsenti v. b.	
Tadbirkorlik subyektlarining innovatsion loyihalarini moliyalashtirishni qo'llab-quvvatlash mexanizmini takomillashtirish	269
Jubanova Bayramgul Aymuratovna , PhD	
Soliq ma'muriyatchiligi va uni raqamlashtirishni ekspert baholash yo'llari	272
Ibragimov Boburshoh Bohodir o'g'li , i. f. d. (PhD), doktorant (DSc)	
Xalqaro standartlarga muvofiq buxgalteriya outsorserlari tomonidan moliyaviy hisobotlarni transformatsiya qilishni takomillashtirish	278
Islomov Alisher Baxtiyor o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
O'zbekistonda moliyaviy hisob va hisobotni MHXSlariga transformatsiya qilishda asosiy vositalar hisobini tashkil etish masalalari	284
Qurbonova Shaxrinnoz , tayanch doktorant	
Yerlarning degradatsiyaga uchrashi va oldini olish bo'yicha chora-tadbirlar	288
Mamanazarova Nasiba Jo'rayevna , kafedra doktoranti	
Davlat sektorida ichki auditni tashkil etish xususiyatlari	292
Mamirjon Jaloliddinov , mustaqil izlanuvchi	
Финансирование акционерных общества через рынок капитала	297
Муминов Шохжахон Суюнович , ассистент кафедры	
Необходимость развития предпринимательской и страховой деятельности риски на рынке Узбекистана	302
Муютдинов Махмуд Жалелович , независимый исследователь	
Инвестиционная привлекательность как фактор экономического развития страны	307
Назарова Гузал Баходировна	
Tijorat banklarida kreditlash jarayonlarini takomillashtirish masalalari	312
Nozima Abdullayeva , mustaqil tadqiqotchi	
Tijorat banklarining xizmatlar sohasini kreditlash amaliyotiga ta'sir etuvchi omillarning ekonometrik tahlili	316
Nurmuxammedov Abdijabbar Yunusovich , kafedra dotsenti v. b.	
Современное решение, которое положительно влияет на логистические услуги и резко снижает смертность на перекрестках	326
Тажимуратов Умид Рузमतovich , Бахриев Иброхим Исометдинович , кандидат медицинских наук, доцент; Жуманиёзов Эркин Худойбергенович , кандидат медицинских наук, доцент; Тажимуратов Рузमत Отажанович , кандидат медицинских наук, Тажимуратов Абдусами Умид угли , ученик 10 класса	
O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarida dividend siyosati va tendensiyalari tahlili	333
Temirov Abdulaziz Alimjanovich , kafedra dotsenti, i. f. n.	
Современное состояние инвестиционного потенциала Республики Узбекистан	339
Топилдиев Соҳибжон Раҳимжонович , DSc; Одилова Дилноза Барнаевна , PhD	
Portfelli xorijiy investitsiyalarni milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi roli	345
Tosheva Ziroat Aliqul qizi	

Kichik biznes subyektlarida raqamli texnologiyalardan foydalanishning ilmiy-nazariy jihatlarlari	349
To'rayeva Nafisa Odilovna , mustaqil izlanuvchi	
О достижениях Узбекистана в реализации национальных целей и задач устойчивого развития.....	355
Турсун Мухитович Ахмедов , и. ф. д., проф.; Гавхар Рустамовна Хидирова , докторант, и. ф. ф. д., доц.	
Влияние корпоративного управления в зеленой экономике	359
Уринов Бобур Насиллоевич , заведующий кафедрой	
Ko'chmas mulkni soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari.....	366
Fayziyev Farrux Abdullaxojayevich , kafedra dotsenti	
Transport tizimi iqtisodiy rivojlantirish yo'nalishlari.....	374
Fayzullayev Javlonbek Sultonovich , DSc.	
Oliy ta'lim muassasalarida byudjet mablag'laridan samarali foydalanishning ayrim fundamental masalalari	382
Xayriddinov Sh. B. , mustaqil izlanuvchi	
Xalqaro raqamli valyuta bozorini rivojlantirish istiqbollari	385
Xolov Nabijon Qaxramonovich , PhD.	
Nodavlat notijorat tashkilotlarning rivojlanishi va hozirgi shart-sharoitlari	391
Xusanov Otabek Nishonovich , PhD, mustaqil izlanuvchi	
Banklarining aktivlarini daromadliligini oshirish yo'llari.....	396
Elbusinova Umida Xamidullayevna , kafedra dotsenti	
Особенности методики проведения аудита затрат на производство.....	401
Хилола Икрамова Ровшан кизи , базовый докторант	
Ta'lim islohotlarining ma'naviyatdagi o'rni	407
Bekdavlat Aliyev	
O'zbekistonda tijorat banklari emission operatsiyalarining dolzarb masalalari	412
O'ktamova Nozima Narzulla qizi , kafedra dotsenti	
Moliyaviy barqarorligi tushunchasining konseptual mohiyati, turlari va asosiy tavsiflari.....	416
Eshquvatov Aziz Baxtiyorovich , mustaqil izlanuvchi	
XX asr jadid ma'rifatparvarlari Abdurahmon Toshkandiy va Abdulla Avloniy axloqiy konsepsiyalaridagi umumiylik va xususiylik.....	420
Abrorxon Asatulloev Asatulloevich , falsafa fanlari doktori (PhD)	
Yer resurslaridan foydalanishning iqtisodiy va huquqiy asoslari.....	424
Abdurahmanova Muqaddas Toxtasinovna	
Стратегии привлечения иностранных инвестиций для содействия устойчивому экономическому росту в Республике Узбекистан с акцентом на инициативы зеленого развития	431
Нилуфар Зикируллаева Дилмуродовна , аспирант	
Bank tizimi barqarorligini oshirishda kredit risklarining ahamiyati va ularni kamaytirish yo'llari	440
Xolmamatov Farhodjon Kubayevich , iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, professor	
Baholash faoliyatini rivojlantirish yo'nalishlari va uning huquqiy asoslari	446
Bobirjon Aktamov , mustaqil tadqiqotchi	
Suv resurslaridan foydalanishni iqtisodiy boshqarish samaradorligini kompleks baholash uslubiyoti.....	454
Axmedov Sayfullo Normatovich , t. f. n., mustaqil tadqiqotchi	
Oliy ta'lim muassasalarida ilmiy-tadqiqot faoliyatini boshqarishni takomillashtirish metodologiyasini ishlab chiqish.....	459
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li	

O'ZBEKISTONDA TIJORAT BANKLARI EMISSION OPERATSIYALARINING DOLZARB MASALALARI

O'ktamova Nozima Narzulla qizi

PhD, TMI "Bank ishi" kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Maqolada tijorat banklari emission operatsiyalarining ilmiy-nazariy jihatları, emission operatsiyalarning zaruriyati va bugungi kundagi holati tadqiq etilgan. Shu bilan birga, amalga oshirilgan tadqiqotlar natijasida tijorat banklari emission operatsiyalarining xususiyatlari yuzasidan quyidagi ilmiy xulosalarni shakllantirilgan.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, fond bozori, tijorat banklarining emission operatsiyalari, emission operatsiyalar samaradorligi.

Abstract: The scientific-theoretical aspects of emission operations of commercial banks, necessity of emission operations and their current status are studied in the article. At the same time, as a result of the conducted research, the following scientific conclusions were formed regarding the characteristics of the emission operations of commercial banks.

Key words: commercial banks, stock market, emission operations of commercial banks, efficiency of emission operations.

Аннотация: В статье исследованы научно-теоретические аспекты эмиссионных операций коммерческих банков, необходимость проведения эмиссионных операций и их современное состояние. При этом в результате проведенного исследования были сформированы следующие научные выводы относительно особенностей эмиссионных операций коммерческих банков.

Ключевые слова: коммерческие банки, фондовый рынок, эмиссионные операции коммерческих банков, эффективность эмиссионных операций.

KIRISH

Ayni paytda, turli xil makroiqtisodiy va moliyaviy muammolar ta'sirida jahondagi barcha davlatlar iqtisodiyotida globallashuv jarayonlari chuqurlashmoqda. Jumladan, ishsizlar sonining o'sishi, ishlab chiqarish va eksport hajmining pasayishi, to'lov balansi, byudjet taqchilligi va tashqi qarzlarning o'sishi, xalqaro fond bozorlaridagi tendensiyalar, o'z navbatida, bank xizmatlarini yangi bosqichga olib chiqish hamda tijorat banklarining xalqaro fond bozorlaridagi ishtirokini kengaytirish zaruratini tug'dirdi. Jumladan, Dow Jones indeksi 2008-yil sentyabridagi 11133,6 banddan 2009-yilning martida 35 foizgacha, ya'ni 7235,5 bandgacha pasaygan bo'lsa, 2022-yilning 6-dekabrida 33947,10 bandgacha ko'tarildi. Bu esa, inqirozdan oldingi ko'rsatkichdan sezilarli darajada, ya'ni uch baravar yuqoridir¹.

Tijorat banklari asosiy moliyaviy vositachilar sifatida bugungi kunda dunyodagi barcha mamlakatlarda yuqori inovatsion va raqamli texnologiyalar asosida samarali faoliyat ko'rsatmoqda. Tijorat banklari o'zlarining rivojlanishi jarayonida moliya bozorida, ssuda kapitallari bozorida, qimmatli qog'ozlar bozorida xo'jalik yurituvchi subyektlar va aholining asosiy ishonchli moliyaviy hamkoriga aylanib ulgurdi.

O'zbekistonda ham MDH davlatlari kabi kapital bozori rivojlanmaganligi va iqtisodiyotdagi ulushi pastligi, investitsiyalarni jalb etishda deyarli ahamiyatga ega emasligi aksiyadorlik jamiyatlari kapitali qiymatini baholashning zamonaviy usullaridan foydalanishga to'sqinlik qilmoqda. Shu sababli, 2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini amalga oshirishga oid Davlat dasturida davlat va xo'jalik birlashmalari ulushi mavjud bo'lgan ayrim aksiyadorlik jamiyatlarining aksiyalar paketlarini birlamchi va ikkilamchi ommaviy taklif asosida realizatsiya qilish vazifasi alohida belgilab berildi².

¹ <https://www.dowjones.com/>

² 2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili"da amalga oshirishga oid Davlat dasturi to'g'risida"gi PF–5635-son farmoni, 2019-yil 17-yanvar.

Shuningdek, 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida "Xalq banki", "Qishloq qurilish bank" "Mikrokreditbank", "Agro bank", "O'zmilliybank"ning aksiyalarini 2023-yilga qadar fond birjasi orqali ommaviy joylashtirish bo'yicha "yo'l xarita" ishlab chiqish belgilangan.

Davlat dasturida davlat ulushiga ega bo'lgan banklar transformatsiya jarayonlarini yakunlab, 2026-yil yakuniga qadar bank aktivlarida xususiy sektor ulushi 60 foizgacha chiqarilishi "yo'l xarita"da belgilangan³.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI

Taraqqiy etgan mamlakatlar iqtisodiyoti va bank tizimi faoliyati tahlili shuni ko'rsatadiki, bozor iqtisodiyotida iqtisodiy va investitsion faollikni oshirishda, iqtisodiyotni, shu jumladan qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirishda bank tizimining o'rni beqiyosdir. Chunki, tijorat banklari moliyaviy vositachilar sifatida iqtisodiyotda vaqtincha bo'sh turgan pul mablag'larini jamlab, ularga muhtoj bo'lgan tarmoqlarga, korxonalarga va aholi qatlami orasida taqsimlaydi. O'z navbatida, tijorat banklari qimmatli qog'olar emissiyasi hisobiga o'z kapital-lari miqdorini muntazam ravishda oshirib boradi va shu asosda banklarning moliyaviy imkoniyatlari kengayib, to'lovga qobilligi va likvidligi oshib boradi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida tijorat banklari emissiya faoliyati albatta milliy va xalqaro fond bozorlari, qimmatli qog'ozlar bozorlari bilan bevosita bog'liq. Shu sababli, eng avvalo, bozor iqtisodiyotining moliyaviy vositachilari bo'lgan tijorat banklari, bank innovatsiyalari, emission faoliyati va fond bozoridagi o'rniga oid masalalar borasida iqtisodchi olimlar o'z nazariy qarashlarini namoyon qilishgan. Jumladan, taniqli zamonaviy xorijlik iqtisodchi olim Piter S. Rouzning fikriga ko'ra: "Bank – bu moliyaviy xizmatlarni taqdim qiladigan, jamiyatning pul mablag'larini professional boshqarib turadigan, shuningdek iqtisodiyotda ko'pgina funksiyalarni bajarib turadigan firmadir"⁴. Darhaqiqat, tijorat banklari har qanday mamlakatda moliyaviy vositachi sifatida turli bank xizmatlarini ko'ratadi. Chunki ular o'z va jalb qilingan mablag'lari hisobiga pul mablag'larini muhtoj bo'lgan mijozlarga risk asosida kredit shaklida beradi va foyda oladi. Shu bois Piter S. Rouz banklarni ko'pgina funksiyalarni bajaradigan firma sifatida asosli ravishda e'tirof etgan.

Taniqli xorijlik iqtisodchi olimlardan biri O. I. Lavrushin xususan: bank innovatsiyalari "– bu yangi texnologiyalar sohasida bank maqsadlari va bank faoliyati natijasiga oid sintetik tushunchasi bo'lib, mijozlardan qulay shartlarda bank resurslarini shakllantirish va joylashtirish asosida qo'shimcha daromad olishga yo'naltirilgan yangiliklar asosida foyda olishdir", deb ta'kidlaydi⁵. Prof. O. I. Lavrushin bank innovatsiyalarini foyda olish bilan bog'laydi. Chunki, bizning nazarimizda har qanday yangilik ham innovatsiya bo'lavermaydi. Innovatsiya bo'lishini uchun yaratilgan har qanday mahsulot yoki ko'rsatilayotgan xizmat pirovard natijada foyda olib kelishi kerak. Ana shundagina bu yangilikni innovatsiya, deb aytish mumkin.

Shu bilan birga mahalliy olimlarimiz qimmatli qog'ozlar bozori va tijorat banklarining turli faoliyat yo'nalishlari bo'yicha o'zlarining ilmiy tadqiqot ishlarini olib borishgan. Jumladan, prof. Sh. Shoxa'zamiy "Qimmatli qog'ozlar bozori strategik rivojlanishining metodik asoslari" mavzusida, professor A. Omonov "Bank resurslarining tarkibi moliyaviy resurslarini shakllantirish va boshqarish", dotsent F. Muxamedov "Qimmatli qog'ozlar savdo tizimlari", dotsent U. Ortiqov, "Bank resurslari va ularni boshqarish", PhD I. Jo'rayev "Bank depozit bazasini mustahkamlash", PhD X. Tillayev "Banklarning qimmatli qog'ozlar bozoridagi faoliyati" mavzulari bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borishgan.

Xalqaro amaliyotiga muvofiq iqtisodiy adabiyotlar tadqiqidan xulosa qilish mumkinki, emissiya operatsiyalari – bu tijorat banki tomonidan o'z qimmatli qog'ozlarini muomalaga chiqarish va joylashtirish operatsiyalaridir. Jumladan, tijorat banklarining obligatsiyalari – obligatsiyani chiqargan bank va (kreditor) obligatsiya egasi o'rtasida qarz munosabatlarini tasdiqlovchi bu istalgan qimmatli qog'oz. Bizning nazarimizda, tijorat banklarining emission operatsiyalari deyilganda, bank tomonidan o'z qimmatli qog'ozlarini muomalaga chiqarish va joylashtirish operatsiyalari tushuniladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ilmiy tadqiqot olib borishda iqtisodiy tahlil, tadqiqotning mantiqiy va taqqoslama tahlili, ma'lumotlarni guruhlash, ularni bir-biri bilan solishtirish yo'li bilan statistik qayta ishlash usuli, miqdor va sifat ko'rsatkichlar hisoblash kabi usulblardan foydalanildi.

3 2022–2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF–60-son O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 2022-yil 28-yanvar. <https://lex.uz/uz/docs/-5841063>

4 Питер С. Роуз. Банковский менеджмент. – М., 2007

5 О. И. Лаврушин, Н. И. Валенцева [и др.]; Банковское дело: под ред. О. И. Лаврушина. – 12-е изд., стер. – М.: Кнорус, 2016. – 752 с.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tijorat banklari emission operatsiyalari bir qator maqsadlarni o'zi ichiga qamrab oladi. Bizning nazarimizda, ular quyidagilardan iborat. Ular bank aktivlariga joylashtirilgan qo'shimcha mablag'larni jalb qilish, qarz kapitali tarkibini oqilonlashtirish manbaalari sifatida harakatda bo'ladi. Kredit tashkiloti tashkiliy-huquqiy maqomini aksiyadorlik shakli sifatida rasmiylashtiradi. Uchinchidan, ular bank boshqaruvida ishtirok etishni ta'minlaydigan aksiyalarga egalik qilish orqali nazorat tizimini shakllantiradi va muomaladagi fond vositalari orqali bank mijozlariga qo'shimcha bank xizmatlarini ko'rsatishni ta'minlaydi⁶.

Ta'kidlash joizki, kredit tashkilotlari – emitentlar oddiy va imtiyozli bo'lishi mumkin bo'lgan faqat ro'yxatdan o'tgan aksiyalarni chiqarishga haqlidirlar. Joylashtirilgan imtiyozli aksiyalarning umumiy qiymati kredit tashkilotining ro'yxatdan o'tgan kunidan boshlab ustav kapitalining 25 foizidan oshmasligi kerak.

O'zbekistonda ham MDHning ayrim davlatlaridagi kabi tijorat banklarining fond bozorida salmog'i va banklarning qimmatli qog'ozlari emissiya operatsiyalari nihoyatda kiichik. Biroq, tijorat banklarining likvidligini oshirish, ularning xavfsizligini ta'minlash, bank xizmatlari ko'lami va raqobatbardoshligini oshirish, banklarning moliyaviy barqarorligi va ishonchiligi bilan bog'liq bir qator masalalar hozirgi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab qolgan. Xususan, "bank xizmatlari iste'molchilarining huquqlari va qonuniy manfaatlariga, ayniqsa, hududlarda rioya etish hamda moliyaviy ochiqlikni kengaytirish, shuningdek, xizmat ko'rsatish madaniyati va bank tizimiga bo'lgan ishonchni yanada oshirishda bir qator muammo va kamchiliklar"⁷ bu borada ko'plab masalalar o'zining dolzarbligini saqlab qolayotganligidan dalolat beradi.

Ta'kidlash joizki, O'zbekistonda, tijorat banklari kapitali tarkibida davlat ulushining yuqoriligi (86,5%), jalb qilingan mablag'lar tarkibida depozit mablag'lar ulushining pastligi (37,4%), bank resurslari tarkibida qimmat mablag'lar ulushining yuqoriligi (50,2%) kabi holatlar ularning xizmatlari raqobatbardoshligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Hozir mamlakatimizda 603 ta aksiyadorlik jamiyati mavjud. Ularning jami kapitali qiymati 59,43 trln. so'mga teng 6,29 mlrd. dona aksiyadan iborat. 2017-yilga nisbatan solishtirsak, yurtimizdagi aksiyadorlik jamiyatlari aksiyalarini emissiya qilishning umumiy hajmi 10,84 trln. so'mga ortgan. 2018-yil davomida esa, umumiy miqdori 198,6 mlrd. so'mlik obligatsiyalar 9 ta aksiyadorlik jamiyati tomonidan kapital bozoriga muomalaga chiqarilgan⁸.

Ta'kidlash joizki, O'zbekistonda fond bozoring YalMdagi salmog'i atigi 6 foizga yaqin bo'lib, u taraqqiy etgan va rivojlanayotgan mamlakatlardagi ko'rsatkichdan sezilarli darajada pastdir. Bu esa, mamlakatimizda qimmatli qog'ozlar va fond bozorining rivojlanmaganligidan hamda ushbu bozorlarda tijorat banklari ishtirokining nihoyatda sustligidan dalolat beradi. Shu sababli, mazkur masalada mamlakatimizda keng ko'lami ishlar olib borilmoqda. Bu esa, o'z navbatida, tijorat banklari emission o'preatsiyalarining hajmi va samaradorligini oshirishda muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.

2021–2023-yillarda aksiyalari fond birjasi orqali ommaviy joylashtirilishi belgilangan korxonalar ichida 5ta yirik tijorat banklari xususiyashtirilishi belgilangan⁹.

Xalqaro moliya institutlari ko'magida "Ipoteka-bank" ATIB, "O'zsanoatqurilishbank" ATB, "Asaka" ATB, AT "Aloqabank", "Qishloq qurilish bank" ATB va "Turonbank" ATBdagi davlat ulushlarini bosqichma-bosqich xususiyashtirish belgilangan¹⁰.

1-jadval: O'zbekiston Respublikasida faoliyat yuritayotgan tijorat banklarining Respublika fond birjasiga joylashtirilgan aksiyalari¹¹

№	Emitent	Nominal qiymati	Ro'yxatdagi aksiyalar soni
1	"O'zsanoatqurilishbank" ATB	19	243 551 784 442
2	"Agrobank" ATB	1 168	7 323 094 968
3	"Hamkorbank" ATB	5	20 881 541 000
4	AITB "Ipak Yo'li"	10	60 239 945 264

6 N. N. O'ktamova "Tijorat banklari emission operatsiyalari samaradorligini oshirishning nazariy masalalari". "Xalqaro moliya va hisob" ilmiy jurnali. №4, avgust, 2021-yil. ISSN: 2181–1016.

7 PQ–3620-son 23.03.2018. Bank xizmatlari ommabopligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida. <https://lex.uz/docs/3593541> (accessed Jan. 04, 2021).

8 "(No Title)." https://cbu.uz/upload/medialibrary/631/Markaziy-bankning-Statistik-byulleteni-_-2020-yil-9-oylik.pdf (accessed Jan. 04, 2021).

9 2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida. PF–5992-son 12.05.2020. (lex.uz)

10 2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida. PF–5992-son 12.05.2020. (lex.uz)

11 Ma'lumotlar "Toshkent" Respublika fond birjasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan umumlashtirildi. https://uzse.uz/isu_infos?page=3

5	AT "Aloqabank"	121	11 147 957 333
6	"Turonbank" ATB	1 700	868 057 456
7	"Trastbank" XAB	1 000	560 227 000
8	ATB "Universal bank"	5 000	30 000 000
9	"Mikrokreditbank" ATB	1 068	3 321 338 165
10	"Ravnaq-bank" AJ	1 000	100 000 000
11	"GARANT BANK" AJ	100	2 297 000 000
12	"Orient Finans" XATB	1 250	884 246 231

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yuqoridagi tahlillarimizdan kelib chiqqan holda tijorat banklari emission operatsiyalarining xususiyatlari yuzasidan quyidagi ilmiy xulosalarni shakllantirdik.

1. Bugungi kunda dunyoning barcha mamlakatlarida tijorat banklari asosiy moliyaviy vositachilar sifatida yuqori inovatsion va raqamli texnologiyalar asosida faoliyat ko'rsatmoqda. Tijorat banklari o'zlarining rivojlanishi jarayonida moliya bozorida, ssuda kapitallari bozorida, qimmatli qog'ozlar bozorida xo'jalik yurituvchi subyektlar va aholining asosiy moliyaviy hamkoriga aylanib ulgurd.

2. Bozor iqtisodiyoti sharoitida tijorat banklari emissiya faoliyati albatta milliy va xalqaro fond bozorlari, qimmatli qog'ozlar bozorlari bilan bevosita bog'liq. Shu sababli, bank innovatsiyalari, banklarning emission faoliyati, banklarning fond bozoridagi o'rniga oid masalalar borasida iqtisodchi olimlarning nazariy qarashlarini tadqiq qilish maqsadga muvofiqdir.

3. Xalqaro amaliyotiga muvofiq iqtisodiy adabiyotlar tadqiqidan xulosa qilish mumkinki, emissiya operatsiyalari – bu tijorat banki tomonidan o'z qimmatli qog'ozlarini muomalaga chiqarish va joylashtirish operatsiyalaridir. Bizning nazarimizda, tijorat banklarining emission operatsiyalari – bank tomonidan o'z qimmatli qog'ozlarini muomalaga chiqarish va joylashtirish operatsiyalaridir.

4. Ta'kidlash joizki, xalqaro amaliyotda "fond bozori"ga nisbatan berilgan ilmiy ta'riflar borasida turlicha talqinlar mavjud bo'lib, ular bir-biridan farqlanadi va yagona yondashuvni tashkil etmaydi. Masalaning yana muhim va qiziqarli jihati shundaki, zamonaviy iqtisodiy adabiyotda "qimmatli qog'ozlar bozori" va "fond bozori" tushunchalarining bir xil ahamiyatga ega ekanligi xususida iqtisodchi olimlar o'rtasida hanuzgacha bahsli munozaralar davom etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. 2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili"da amalga oshirishga oid Davlat dasturi to'g'risida"gi PF–5635-sonli farmoni, 2019-yil 17-yanvar.
2. 2022–2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF–60-son O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 2022-yil 28-yanvar. <https://lex.uz/uz/docs/-5841063>
3. Bank xizmatlari ommabopligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida. PQ–3620-son 23.03.2018. <https://lex.uz/docs/3593541> (accessed Jan. 04, 2021).
4. 2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida. PF–5992-son 12.05.2020. (lex.uz)
5. Лаврушин О. И., Валенцева Н. И. [и др.]. Банковское дело. // Под ред. О. И. Лаврушина. – 12-е изд., стер. – М.: Кнорус, 2016. – 752 с.
6. Питер С. Роуз, "Банковский менеджмент", М. 2007.
7. O'ktamova N. N. Tijorat banklari emission operatsiyalari samaradorligini oshirishning nazariy masalalari.// "Xalqaro moliya va hisob" ilmiy jurnali. №4, avgust, 2021-yil. ISSN: 2181–1016.
8. Uzse. uz
9. Cbu. uz

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 9

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.